

## ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СУДОВОГО УГЛЯДУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ РЕАЛІЗМІ

СОКІА Уляна Вікторівна - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права

УДК 340.12

*В статтє раскрывається значення судового усмотрения сквозь призму взглядов представителей американского правового реализма. Автором проанализированы особенности процесса судебного усмотрения, которые могут как предоставлять свободу судьи при принятии им решения, так и ограничивают ее.*

**Ключові слова:** американський правовий реалізм, судовий угляд, судовий процес, прийняття рішень.

### Актуальність теми дослідження

У сучасних умовах реформування системи правосуддя особливої актуальності набувають питання ролі судді у нашому суспільстві, правомірності свободи його угляду, впливу закону та особистості судді на прийняття ним рішень та тлумачення правових норм. Адже подивившись на те, як приймаються рішення в реальному житті, слід погодитися, що при вирішенні складних справ судді не обмежуються простим застосуванням норм. Це означає, що суддя має певну свободу вибору при прийнятті рішень, у випадках прогалин у законодавстві чи прогалин у праві, коли норми нечіткі, або існує колізія правових норм. Саме тому слід розглянути досвід представників такої філософсько-правової концепції, як американський правовий реалізм, які змогли знайти середину між свободою та обмеженнями судового угляду при прийнятті суддями рішень.

**Метою даної статті** є дослідження значення судового угляду та особливостей його

процесу при прийнятті судових рішень, беручи за основу погляди представників американського правового реалізму.

### Виклад основного матеріалу

Висловлюються міркування, що судовий угляд є «таємницею» для широкої публіки, для юристів, для викладачів права та самих суддів» [2, 8]. Поряд з цим суддя апеляційного суду США Гаррі Едвардс зазначав, що «можна було б очікувати, що на сьогоднішній день, через півстоліття після руху юристів-реалістів, феномен здійснення «судового угляду» буде вивчений настільки вичерпно, що буде заслуговувати не більше як на згадку при підготовці до розгляду більш суперечливих питань. Виявилось, що це не так, що не лише діяльність по судовій правотворчості зберігає таємничість. Велика кількість людей як всередині, так і поза суспільством юристів ставлять під сумнів законність судового угляду у будь-якій його формі» [7, 385]

На думку проф. А.С. Гамбаряна, судовий угляд – об'єктивно існуюче явище, яке притаманне правовій системі будь-якої держави. Кожен суддя, вирішуючи справу, стикається з проблемою здійснення вибору між кількома шляхами вирішення, які передбачені законом, оцінки обставин справи, сприйняття та тлумачення правової норми. Такої ж думки притримується і відомий ізраїльський юрист, суддя Верховного суду Ізраїля Аарон Барак «Судовий угляд – це право вибору із кількох альтернатив, кожна з яких є законною».[2, 2-3]. Він також писав, що «судовий

угляд не є абсолютним. Він є обмежений. Ці обмеження випливають, перш за все, із загальної нормативної системи, з інституційних проблем судової гілки та із комплексної мережі відносин серед усіх гілок влади. Приймаючи це до уваги, необхідно ретельно просіювати ряд можливостей для судового угляду. Суддя повинен діяти об'єктивно, проте у нього немає іншого виходу, аніж вирішити справу на основі свого особистого досвіду та судового угляду.» [2, 13].

Вважаю, що запропоновані вище визначення судового угляду припускають, що суддя при вирішенні справи та прийнятті рішення буде обмірковувати, перевіряти, вивчати, обґрунтовувати всі належні факти, докази, покази свідків, пояснення тощо. Адже, судовий угляд – це певне повноваження, яке дається судді для вирішення справи.

Однією із причин дискусій про судовий угляд було зниження впливу юридичного позитивізму як теорії, яка описувала структуру правових вказівок, іншою – виступало розповсюдження американського правового реалізму, який критикував угляд судді в якості простого виконавця волі законодавця. Реалісти стверджували, що суддя, який вирішує справу, перш за все проектує рішення, посилаючись на факти, і лише згодом підшукує для нього аргументи за допомогою логічних міркувань, посилань на норму закону тощо.

Існує думка, що судовий угляд, на якому, в тому числі, будується прецедент, можна розглядати як джерело права в ідеальному значенні. Під джерелом права в ідеальному значенні традиційно розуміються різноманітні правові вчення та доктрини, правосвідомість, ідеологічні та інші фактори, які вплинули на становлення правової норми [6, 195]. З формальної точки зору, це підтверджується тим, що при подальшому використанні встановленого прецедента, традиційно здійснюється посилання на рішення, яким цей прецедент вперше був встановлений і на суд, який його встановив. Тобто в буквальному значенні суд створив право, створив нову норму. І якщо це рішення пройде перевірку часом, а у судді, який буде застосовувати право, в майбутньому не буде причин відмовитися від нього як від

абсурдного, то це рішення буде вважатися встановленою нормою права [6, 198].

Я вважаю, що визначати судовий угляд як джерело права, навіть в ідеальному значенні, не зовсім правильно. Слід виходити із загальноприйнятого визначення джерела права. Джерело права – це спосіб зовнішнього вираження і закріплення правових норм, а також положень, що розкривають та тлумачать зміст права. Джерело права – це сила, яка створює право. Такою силою, перш за все, є влада держави, яка реагує на потреби суспільства, розвиток суспільних відносин і приймає відповідні правові рішення. Тобто судовий угляд може бути основою конкретного джерела права (наприклад, прецедента), оскільки судові рішення, яке в подальшому може стати прецедентом, приймається на основі встановлених фактів, доказів, а також судового угляду.

На думку професора Гарвардської школи Джона Грея, який розділяв погляди американських правових реалістів, свобода судового угляду не носить безмежний характер та має певні межі. Проте, фактично ці межі до сих пір не визначені та викликають сумніви [5, 266]. Суддя в рамках цих меж може тлумачити закон на свій розсуд, а отже, закон не є вичерпною основою судового рішення.

Грей писав, що судді не ставлять закон вище свого судочинства, але їх судочинство фактично стає законом. Проте, при винесенні рішення у справі судді обмежені певним матеріалом або джерелами права. Під джерелами права професор розумів закони, прецеденти, принципи моралі, звичаї наукову доктрину, думки авторитетних колег [5, 265]. Тобто вчений розглядав норми законів та прецедентів на рівні з принципами моралі, звичаїв та науковою доктриною як засобами, які як дають певну свободу судового угляду при вирішенні справ, так і обмежують її. З огляду на це, Грей пропонував відділити поняття права від поняття джерела права. Право – це те, що є обов'язковим, а обов'язковим є лише те, що реально встановлює суд у конкретній справі та застосовує до конкретних її учасників. Джерела права хоча і впливають на рішення в тій чи іншій мірі, проте не дають судді абсолютно

обов'язкових інструкцій, залишаючи йому достатню, хоча і не безмежну свободу для маневрування [5, 267]. При цьому він запропонував певну ієрархію джерел права, де на передовій стоять норми законів, потім слідує прецеденти, наукова доктрина, звичаї і лише потім принципи моралі [5, 268].

Відомий американський правовий реаліст Карл Ллевеллін, який досліджував такі галузі права, як торгове право, договірне право, судова практика (перш за все апеляційна інстанція), соціологія права, антропологія, є одним з найвідоміших серед американських правових реалістів. Ллевеллін глибоко досліджував правову систему США, приділяючи особливу увагу судовій практиці. Свої правові погляди він виклав у роботі «Система прецедентного права в Америці». Центральною ідеєю цієї роботи є те, що американська система прецедентного права надає суддям як відносну свободу дій, так і обмеження. Основою цієї відносної свободи є концепція правових норм та прецедента. Ллевеллін стверджував, що суди не просто застосовують правові норми, вони або звужують їх, або розширюють. Доктрина прецедента є двоякою і включає в себе як методу для звуження небажаного прецедента, так і для розширення бажаного. Вчений зазначав, що свобода дій суду полягає не лише у можливості різноманітного тлумачення правових норм, але і у можливості тлумачити факти [8, 76].

Він писав, що на практиці суддя може відступити від прецедента, або відділивши свою справу від частини прецедента, або відмінивши його, а також за допомогою інших прийомів. За словами Ллевелліна, немає такого прецедента, який би суд при сильному бажанні не міг би проігнорувати. Судді, зазвичай, стараються не відмінити прецеденти з тієї причини, що це може підірвати віру в авторитет судової системи і без необхідності дестабілізувати правову систему [8, 76-77].

Ллевеллін знайшов золоту середину між свободою та обмеженнями судового угляду. Він зазначав, що обмеження накладаються на суддів професійною етикою та правилами (обов'язковість слідувати визначеним процедурам, застосовувати ви-

значені методи тлумачення права, приймати добре обдумані рішення; обов'язковість бути принциповим, бачити все, що робиться очима інших людей, прагнення до справедливості як до головного ідеалу; спеціальна підготовка суддів; недоторканність, незалежність та чесність більшості суддів; змагальність процесу). Як результат, саме звання «суддя» накладає певні обов'язки [1, 151]. Інші обмеження полягають в тому, що судді підпорядковуються головному напрямку розвитку права у даний період: їх дії, зазвичай, контролюються іншими суддями по ієрархії; вони залежать від того, як інші виконують їхні розпорядження; судді знають, що для забезпечення ефективності своїх рішень вони повинні, у кінцевому результаті, отримати суспільне схвалення своїх дій. Той факт, що при цьому судді мають достатньо широку свободу, може викликати у хорошого судді почуття відповідальності, що і є само собою обмеженням та гарантією розсудливого розпорядження своєю владою. При цьому професіоналізм судді полягає у здібності переконати людей та мистецтві показати, що він приймає рішення не просто тому, що така його воля, а тому, що воно достатньо обґрунтоване.

Один із провідних реалістів, суддя Джером Френк, у своїх ранніх роботах писав, що свобода судового угляду практично безмежна і погляд судді повинен бути направлений лише на встановлення справедливості у конкретній справі. Проте, у більш пізніх своїх роботах, які він написав у період, коли вже отримав досвід судді, він говорив про те, що у реальності свобода судового угляду все-таки стримується прецедентами. Він писав, що судді повинні бути дуже обережними при зміні прецедентів та відступлення від них особливо, якщо вони мають зворотню силу [9, 286-287]. Френк писав, що у тих випадках, де суд вправі законно застосувати свободу угляду при вирішенні справи, то йому необхідно прямо та чесно визнати це. Така прозора позиція буде у більшій мірі стримувати його суб'єктивізм [5, 286].

### АНОТАЦІЯ

У статті розкривається значення судового угляду через призму поглядів представників американського правового реалізму. Автором проаналізовано особливості процесу судового угляду, які можуть як надавати свободу судді при прийнятті ним рішення, так і обмежувати її.

### SUMMARY

The article reveals the importance of judicial discretion in the light of the views of the representatives of the American legal realism. The author analyzes the features of the process of judicial discretion, which can both provide the freedom of the judges in making their decisions, and limit it.

### Висновки

Отже, беручи до уваги професійний досвід представників американського правового реалізму, можна дійти до висновку, що особливості процесу судового угляду полягають у тому, що існує середина між свободою судового угляду та його обмеженнями. До таких обмежень слід віднести: 1) процедуру та принципи судового процесу та прийняття рішень; 2) професійну етику; 3) підпорядкування дії закону у певний період; 4) контроль іншими суддями по ієрархії; 5) джерела права; 6) відчуття необхідності досягнення справедливості; 7) змагальність процесу та необхідність вибору між двома альтернативами, які пропонуються сторонами; 8) колегіальність судового процесу, а також даний перелік слід доповнити самим званням «суддя», яке накладає певні обов'язки. Реалісти зазначали, що навіть при достатньо широкій свободі судового угляду, у хорошого судді виникає почуття відповідальності, що і є само собою обмеженням та гарантією розсудливого розпорядження своєю владою.

### Література

1. Адыгезалова Г.Э. Социологическая юриспруденция США в XX веке: формирование доктрины, развитие и совершенствование правопорядка. – СПб.: Издательство «Юридический центр -Пресс», 2012.
2. Барак А. Судебное усмотрение. /

Пер. с англ. – М.: Норма, 1999.

3. Гамбарян А. С. Судейское усмотрение как сфера судебной политики.//Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 2 (5).

4. Грищук О.В. Застосування природного права при здійсненні судового угляду: філософсько-правові аспекти [Текст]/ О.В. Грищук, Д.І. Попов; Хмельницький університет управління та права. – Х.: ХУУП, 2014

5. Карапетов А.Г. Борьба за признание судебного правотворчества в европейском и американском праве. – Москва: Статут, 2011.

6. Орлов А.В. Судейское усмотрение как источник права в идеальном смысле в правовой системе США.//Научный поиск. Экономика. Управление. Право: материалы третьей науч. Конф. Аспирантов и докторантов/отв. за вып. С.Д. Ваулин; Юж.-Урал. Гос. Ун-т. – Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2011.

7. Edwards. The role of a judge in modern society: Some reflections on current practice in Federal Appellate adjudication// Clev. St. L. Rev. № 32, 1984

8. Llewellyn K. The case law system in America./ Ed. by P. Gewirtz. Chicago: The University of Chicago Press, 1989.

9. Frank J. Courts on Trial. Myth and Reality in American Justice. Princeton: Princeton University Press, 1973.